

УДК 316.624.2-053.6

Психологічні особливості прояву асоціальної поведінки підлітків

Москаленко В.В.

Статья посвящена изучению психологических особенностей асоциального поведения подростков. Был проведен теоретико-методологический анализ проблемы асоциального поведения несовершеннолетних. В процессе эксперимента были выделены основные психологические особенности исследуемых подростков. Была определена склонность исследуемых подростков к агрессивному поведению. Была установлена связь между различными уровнями асоциального поведения подростков.

Ключевые слова: асоциальное поведение, психологические особенности, подростки, агрессивное поведение.

Стаття присвячена вивченню психологічних особливостей асоціальної поведінки підлітків. Був проведений теоретико-методологічний аналіз проблеми асоціальної поведінки неповнолітніх. У ході експерименту були виділені основні психологічні особливості досліджуваних підлітків. Була визначена схильність досліджуваних підлітків до агресивної поведінки. Був встановлений зв'язок між різними рівнями асоціальної поведінки підлітків.

Ключові слова: асоціальна поведінка, психологічні особливості, підлітки, агресивна поведінка.

The article is devoted to the study of psychological peculiarities of asocial behavior of the teenagers. Was conducted theoretical and methodological analyze of the problem of asocial behavior the under-young's. Was picked out basic psychological features of this teenagers. Was determined the propensity of minors to aggressive behavior. Was established connection between difference levels of asocial behavior of the teenagers.

Key words: asocial behavior, psychological peculiarities, aggressive behavior, teenagers.

Постанова проблеми. В основі асоціальної поведінки лежать порушення соціалізації, соціально-педагогічна занедбаність, деформація регуляції поведінки. Джерелом асоціальної поведінки є сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що детермінують непристосованість людини до конкретних умов соціально корисної діяльності (його дезадаптацію). Причини цих відхилень лежать в особливостях взаємозв'язку та взаємодії людини з навколишнім світом, соціальним середовищем і самою собою. Розмаїття у психофізичному, соціокультурному, духовно-моральному стані людей та їхній поведінці є умовою розквіту суспільства, його вдосконалення й здійснення соціального розвитку. Асоціальна поведінка, що розуміється як порушення соціальних норм, набрала в останні роки масовий характер і поставила цю проблему в центр уваги психологів, соціологів, соціальних працівників, медиків, працівників правоохоронних органів.

Актуальність обговорюваної проблеми стає особливо очевидною в період побудови демократичної держави. Непросте економічне становище країни, руйнування колишнього світогляду та несформованість нового приведе до труднощів і внутрішніх конфліктів. Особливо важко в цей період підрастаючому поколінню. Ріст підліткової злочинності зростає значними темпами правопорушень, порівняно з іншими віковими групами. Асоціальна поведінка неповнолітніх втілює сьогодні найбільш небезпечні для країни руйнівні тенденції. Для ефективного вирішення проблеми необхідно враховувати те, що сучасні інститути соціалізації (школа, сім'я, громадські організації) не забезпечують можливостей для повноцінного формування у неповнолітніх ціннісних орієнтацій, нормативних уявлень, життєвих та світоглядних позицій, які схвалюються суспільством. Саме це створює певні перешкоди на шляху до їх успішної соціалізації та викликає її порушення, що спричиняє проблему інтенсивного пошуку видів діяльності, які сприяли б успішній соціалізації в цьому віці найефективніше.

Метою дослідження є виявлення психологічних особливостей асоціальної поведінки підлітків.

Об'єктом дослідження є психологічні особливості особистості асоціальних підлітків.

Предметом дослідження виступає асоціальна поведінка підлітків.

У відповідності з об'єктом, предметом та метою дослідження були визначені наступні задачі: провести теоретико-методологічний аналіз проблеми; визначити схильність підлітків до агресивної поведінки; виявити зв'язок між різними рівнями агресивної поведінки; виділити психологічні особливості прояву асоціальної поведінки підлітків.

Підлітковий вік (від 11 до 15 років) - важкий період статевого дозрівання та психологічного дорослішання дитини. Підліток почуває себе підхопленим новою й невідомою йому силою, яка діє в його власній глибині. Ця сила владно й нетерпляче перекидає звички, штовхає кудись уперед, каламутить і хвилює душу, кидаючи її з однієї крайності в іншу. Мрійність є ключем до цього періоду.

У самосвідомості підлітка відбуваються значні зміни: з'являється почуття дорослості – виникає пристрасне бажання якщо не бути, то хоча б здаватися і вважатися дорослим, що штовхає його на необдумані вчинки. Тому підлітковий вік інколи називають кризою, що затягнулася. Визначення психолого-педагогічної сутності асоціальної поведінки неповнолітніх пов'язано є уявленням про природу асоціальної поведінки. Проведений аналіз показав, що у науковій літературі існують різні визначення і класифікації асоціальної поведінки. Основою для деяких класифікацій служать індивідуально-психологічні особливості підлітків, інші в якості критеріїв використовують особливості психосоціального розвитку, треті концентрують увагу на особливостях особистостей, моральної сфери неповнолітніх [1].

У цілому під асоціальною поведінкою дітей і підлітків розуміється поведінка, що суперечить офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам і очікуванням (К. К. Платонов; В.Е.Каган). До асоціальної поведінки відносять сукупність явищ, що відбивають очевидні порушення розвитку особистості та її соціалізації [2].

Низка авторів (Е.В.Змановська та ін.) розділяють поняття асоціальної та антисоціальної поведінки. Антисоціальне поведінка при цьому розглядають як суперечне правовим нормам, що загрожує соціальному порядку й благополуччю оточуючих людей. У дитячому віці (від 5 до 12 років) воно переважає у вигляді

насильства стосовно дітей, жорстокого обігу із тваринами, дрібного хуліганства, злодійства, підпалів, руйнування майна. У підлітковому віці (від 13 років) воно містить у собі хуліганство, крадіжки, пограбування, вандалізм, фізичне насильство, торгівлю наркотиками. Безпосередньо асоціальна поведінка - це поведінка, що ухиляється від моральних норм, що загрожує благополуччю міжособистісних, соціальних відносин. У підлітковому віці може проявлятися у вигляді бродяжництва, втеч із дому, агресивною поведінкою, проміскуїтету (безладних статевих зв'язків), непристойних малюнків і написів. У дитячому віці частіше зустрічаються бродяжництво, прогули, лихослів'я, неправда, жебрацтво.

Виділяють три основні групи поведінкових відхилень (Ю.А.Клейберг): негативні (наприклад, аддиктивна поведінка), позитивні (наприклад, соціальна творчість), соціально-нейтральне (наприклад, жебрацтво).

У своєму розвитку асоціальна поведінка може проходити низку стадій (І.А.Невський): несхвалювана поведінка (епізодичні витівки, злодійство); поведінка, пов'язана з більш систематичним осудом з боку вихователів; девіантна поведінка (морально-негативні прояви й провини); делінквентна поведінка; злочинна поведінка; деструктивна поведінка.

Складність проблеми асоціальної поведінки неповнолітніх проявляється в науковому плані в різноманітті існуючих визначень і класифікацій, у безлічі контекстів, у яких аналізується дана проблема. Звідси різною виявляється природа норм, порушення яких приписується неповнолітнім: моральні, соціальні, правові. Також різноманітні подання про межі нормального, критеріях їхнього визначення, повноваженнях суб'єктів, які встановлюють норми. Конкретні види асоціальної поведінки, що включаються в дане поняття, найчастіше досить сильно відрізняються один від одного. Складним також є питання про стабільність поведінкових проявів, що дозволяє характеризувати поведінку як асоціальну – від епізодичного прояву до постійної активності. Велике значення має історичний і соціокультурний контекст формування понять про нормальну та про соціальну поведінку. Помітимо, що поведінка підлітків протягом століть є предметом серйозної уваги з боку дорослих, до нього пред'являються суворі, часто завищені вимоги [3].

В одній зі шкіл міста Харкова була проведена експериментальна робота по виявленню психологічних особливостей підлітків з асоціальною поведінкою. В основну (експериментальну) групу увійшли 40 підлітків, учні 5-7 класів, 24 хлопчики і 16 дівчат з відхиленнями у поведінці.

Перед підбором вибірки була проведена бесіда з заступником директора по виховній роботі. Вона виділила кілька учнів, які відносяться до категорії «проблемні діти». Ці діти представляли труднощі для педагогів із-за відсутності правильно вести себе на уроках (балакучість, підвищена рухливість). На перервах їх рухлива розрядка виливалась у біготню, нерідко призводила до сварок, бійки. Зволікання до конфлікту було пов'язано з емоційною зараженістю і підвищеною сугестивністю. Не досить здатні до вольового зусилля, при ускладненнях у навчанні, вони часто не відвідували уроки. Епізодичні прогули, втечі з дому і школи були чи не основною формою їх захисної реакції.

Однією з умов підбору експериментальної групи була наявність ознак соціальної дезаптації. Провідне місце серед цих порушень займають девіації поведінки, часткова або хронічна неуспішність. Переважаючими формами асоціальної поведінки підлітків експериментальної групи були прогули занять у школі, втечі з дому, агресивна поведінка, грубість, схильність говорити неправду.

Даний експеримент проходив у два етапи, на кожному з яких вирішувались конкретні задачі.

Перший етап - діагностичний. Другий етап - обробка результатів.

Для проведення експерименту використовувались наступні методики: метод спостереження за поведінкою підлітків в процесі навчання і позакласний час; на прояви агресії та ворожості - методика Басса-Даркі; агресивність особистості стосовно оточуючих, рівень коректності при соціальних контактах - методика А.Ассінгера; методика дослідження особистісних якостей FPI.

Спостереження показали, що підлітки експериментальної групи мають низьку популярність. Двоє з підлітків є неформальними лідерами-дезорганізаторами. Їх авторитет базується на фізичній силі та зовнішній привабливості.

У результаті аналізу отриманих даних високий рівень фізичної агресії зафіксований в 75% - 27 чол.; непрямой агресії - 30,5% - 11 чол.; схильності до роздратування зафіксовано в 33,3% - 12 чол.; негативізму спостерігається 47,2% - 17 чол.; образи в 22,2% - 8 чол.; підозрілості - 38,9% - 14 чол.; вербальної агресії в 50% - 18 чол.; почуття провини - 50% 18 людини. Середній рівень фізичної агресії зафіксовано в 16,6% - 6 чол.; непрямой агресії в 47,2% - 17 чол.; схильності до роздратування - 52,7% - 19 чол.; негативізму - 44,4% - 16 чол.; образи виявлено в 66,7% - 24 чол.; підозрілості - 52,7% - 19 чол.; вербальної агресії - 50% - 18 чол.; почуття провини - 38,9% - 14 чол.. Низький рівень фізичної агресії виявлено в 8,3% - 3 людини; непрямой агресії - 16,7% - 6 чол.; схильності до роздратування в 13,8% - 5 чоловік, негативізму у 5,5% - 2 чоловіка; образи - 11,1% - 4 чол.; підозрілість зафіксована у 5,5% - 2 чол.; вербальної агресії не виявлено; почуття провини - 8,3% - 3 чоловіки.

В результаті високий рівень невротичності відмічений у 50% учнів - 18 чол., спонтанної агресивності у 50% - 18 чол., депресивності виявленій у 47,2% - 17 чол., роздратованості виявленій у 66,7% - 24 чол., врівноваженості - 38,9% - 14 чол.

Середній рівень по невротичності відмічений у 50% - 18 чол.; спонтанної агресивності - 36,1% - 13 чол.; депресивності виявленій у 47,2% - 17 чол.; роздратованості - 27,8% - 10 чол.

Низький рівень по шкалі невротичності не виявлено, по спонтанній агресивності відмічений 13,9% - 5 чоловік; депресивності - 5,6% - 2 чоловіка; роздратованості спостерігається у 5,6% - 2 особи.

У результаті порівняння показників агресивності із психологічними особливостями особистості було встановлено, що в підлітків з високим показником агресивності високий рівень невротичності спостерігається в 80% і середній (ближче до високого) в 20%, високий показник спонтанної агресивності відзначений в 65% і середній (ближче до високого) в 35%, високий рівень депресивності в 80%, середній (ближче до високого) в

20%, високий рівень дратівливості відзначений в 100% учнів, високий рівень товариськості в 20%, середній рівень (ближче до низького) в 80%, високий показник урівноваженості в 20%, середній (ближче до низького) в 80%, рівень реактивної агресивності високий в 90%, середній (ближче до високого) в 10%, високий і середній рівні по сором'язливості 50%, високий рівень відкритості 10% випробуваних, середній рівень (ближче до низького) 80%, низький рівень в 10%, високий рівень по шкалі екстраверсія – інтроверсія – 70%, середній -30%, високий рівень емоційної лабільності в 60% учнів, середній (ближче до високого) в 40%, високий рівень по шкалі маскулінізм – фемінізм в 70%, середній (ближче до низького) в 30% підлітків.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Складність проблеми асоціальної поведінки неповнолітніх проявляється в науковому плані в різноманітті існуючих визначень. Ми під асоціальною поведінкою розуміємо сукупність явищ, що відбивають очевидні порушення розвитку особистості й соціалізації, включаючи патологічну брехливість, злодійство, відходи й втечі з будинку, припинення навчальної діяльності, хуліганство й інші правопорушення, різні ступені й форми агресивної поведінки тощо. Асоціальна поведінка у неповнолітніх підлітків залежить від особистісних якостей підлітка.

2. Були виділені наступні психологічні особливості досліджуваних асоціальних підлітків: депресивність, дратівливість, тривожність, спонтанна агресивність, уразливість, товариськість, недостатня саморегуляція

3. Показник депресивності дає можливість діагностувати ознаки, характерні для психопатологічного депресивного синдрому. Високі оцінки за шкалою відповідають наявності цієї ознаки. Високий показник роздратованості свідчить про емоційну нестійкість.

4. Був виявлений статистично достовірний взаємозв'язок між рівнями агресивної поведінки. Таким чином, виявлена позитивна кореляція між побічною агресією та фізичною агресією і негативізмом, і вербальною агресією; також між підозрілістю та фізичною агресією, та роздратовуванням та вербальною агресією.

Література:

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М.: Просвещение, 1968. - 464 с.
2. Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков/Под ред. Д. Б. Эльконина, Т. В. Драгуновой. - М.: Просвещение, 1967. - 360с.
3. Кле М. Психология подростка. - М.: Педагогика, 1991.